

Deel II
De revolutie

DAARNA ging ik naar Oxford en toen de oorlog uitbrak, nam ik dienst bij de marine. Vlak voor het begin van de revolutie, deed admiraal Butt, die op een speciale missie in Rusland was, echter een beroep op mijn 'Anglo-Russische' diensten.

De ochtend die volgde op mijn aankomst in Petrograd, toen ik de admiraal voor het eerst moest ontmoeten op de Britse ambassade, staat mij nog levendig voor de geest. Ik beklom de brede trap met zijn versleten rode loper naar de kanselarij. Onberispelijke jongemannen, onberispelijk gekleed, converseerden met een onberispelijk accent over het liefdesleven van apen. Dat laatste verleende deze diplomaten voor mij een aangenaam menselijk trekje. Toen ik mijn opwachting maakte, was de admiraal nog niet gearriveerd. Ik maakte een praatje met Joeri, de conciërge, een gladgeschoren individu met een moeilijk te duiden nationaliteit, die zich fervent pro-Brits betoonde en verscheidene talen sprak, allemaal heel slecht. Om de zo veel tijd zwaaide de grote, zware deur open – het sneeuwde flink buiten – en kwam er een man of een vrouw binnen die informeerde of dit het Militair Districtshoofdkwartier was. 'Het is de Britse ambassade,' antwoordde Joeri dan trots. Om vervolgens het misverstand te gaan uitleggen. Het Militair Districtshoofdkwartier zat op Dvortsovaja plosjtsjad 4, ofwel Paleisplein 4, de ambassade op Dvortsovaja naberezjnaja, ofwel Paleiskade 4. In vreedetijd kwamen er sporadisch mensen binnenlopen om te informeren of dit het Militair Districtshoofdkwartier was, maar sinds de oorlog was uitgebroken, leken de mensen weinig anders meer te doen. Ik overwoog de mogelijkheid dat Joeri op een dag zou bezwijken onder de toenemende druk van alle vragen, door zou draaien, en vanaf dat moment voor eeuwig en altijd uiteenzettingen over dit onderwerp zou blijven geven tegenover zijn medepatiënten in een gekkengesticht.

Toen Joeri mij uit mijn jas hielp, werd hij ineens bevangen door een merkwaardige paniek. Hij liet de jas op de grond vallen en stooft naar de deur. Ik volgde hem, denkend dat het de revolutie was die voor de deur stond. Ik werd beloond voor mijn inspanning. De automobiel van de ambassadeur kwam voorgeleden met daarin Sir George Buchanan en de Franse ambassadeur. Joeri snelde toe, nam zijn muts af, opende het portier van het voertuig en bleef roerloos staan, verlamd door eerbied en ontzag. Maar de twee dignitarissen in de auto bleven doorpraten, de Fransman op die opgewonden, soepele manier die Fransen eigen is, de Engelsman met de verfijnde superioriteit van de hooggeplaatste. De ambassadeurs van de twee bevriende grootmachten praatten door, zich duidelijk niet bewust van het feit dat ze hun bestemming hadden bereikt. Joeri, nog altijd blootshoofds, hield het portier open, de vleesgeworden onderdanigheid en toewijding. Toen gingen ze naar binnen. Joeri stortte zich op de voeten van sir George en begon terstond diens viltlaarzen los te gespen terwijl de grote diplomaat, met zijn bontkraag nog tot aan zijn slapen opgeslagen en zijn ronde bontmuts schuin op zijn hoofd, er puffend in zijn enorme bontjas bij stond. Ik kreeg het absurde idee dat er iets groots gloorde aan de politieke horizon.

Eindelijk arriveerde de admiraal. Hij was een rijzige, hooghartige verschijning. Hij bewoog zich krachtig en met weidse gebaren. Hij had de uitstraling van iemand die bezig is de oorlog te winnen terwijl iedereen om hem heen hem alleen maar hindert bij de uitvoering van die vaderlandslievende taak. Hij had een stem die bij een dergelijk iemand hoorde. Zijn uiterlijk leek speciaal bij die stem te zijn uitgezocht. De instelling waarmee je oorlogen won, was duidelijk zichtbaar in zijn persoonlijkheid, maar zijn daadwerkelijke bijdrage aan dit doel was allerminst duidelijk.

Toen ik op een ochtend op het punt stond de Troitskijbrug, de Drieënigheidsbrug, over te lopen op weg naar de admiraal, werd

ik staande gehouden door de politie en verordonneerd naar huis te gaan en een uniform aan te trekken. Toen ik terugkeerde, was de revolutie al uitgebroken. De admiraal was zojuist getuige geweest van de plundering van het arsenaal door een oproerige menigte. Regiment na regiment koos de kant van de revolutionairen. Vanuit verschillende delen van de stad klonken losse schoten en zo nu en dan machinegeweersalvo's. De admiraal en ik stonden voor het raam en keken toe. Vrachtwagen na vrachtwagen reed volgeladen met gewapende militairen en arbeiders, van wie sommige met het geweer in de aanslag op de spatborden lagen en andere met rode vlaggen en revolutionaire spandoeken zwaaiden, in een soort wilde, duizelingwekkende plezierrit aan ons voorbij, door de mensenmassa op straat toegejuicht met hoerageroep. De gevouwen handen van de admiraal rustten op het raamkozijn en hij kon zijn geestdrift niet beteugelen. Het was geloof ik een heldere, onbewolkte dag, en erg koud.

De avond van de dag waarop de revolutie uitbrak, staat me nog levendig bij. Overdag had ik talloze toespraken aangehoord, sommige vervuld van liberale hooggestemdheid, andere van onheilspellend proletarische aard, waarin werd bedreigd met de dood van het kapitaal en wereldwijde revolutie. Men neigde naar flamboyante extravagantie en overdrijving. 'Weg met alle legers en marines!' schreeuwde een spreker hysterisch. 'Weg met het militarisme! Rode terreur is de weg naar vrede, vrijheid en broederschap!' Er werden optochten gehouden waarin borden en spandoeken werden meegevoerd. 'Voor Land en Vrijheid!' was een populaire leus. Rood was de overheersende kleur en de openingsmaten van de *Marseillaise* waren een soort terugkerend leitmotiv in het tumult. Toen ik over een brug liep, passeerde ik een compagnie soldaten die zich net bij de revolutie hadden aangesloten. Ze marcheerden kwiek en opgewekt op de klanken van een aantal bekende marsmelodieën, totdat ze bij de woorden 'voor

de tsaar' kwamen. Nadat ze die woorden hadden gezongen, stopten ze ietwat abrupt en verbijsterd. 'Hoezo voor de tsaar?' vroeg een van hen. 'Hoezo voor de tsaar?' herhaalden ze en keken elkaar schaapachtig aan. Daarna marcheerden ze verder zonder te zingen. Het waren boeren die het woord 'revolutie' niet kenden en dachten dat een vrouw de tsaar zou opvolgen. Anderen wilden een republiek met een tsaar aan het hoofd. En er waren weer anderen die het woord republiek interpreteerden als '*resjpublikoe*' en dachten dat het 'snijd de bevolking aan stukken' betekende. Op het Troitskijplein werd ik staande gehouden door een geestdriftige jonge Russische officier die mij, aangetrokken door mijn Britse uniform, met ogen die glommen van de opwinding, in het Engels aansprak. 'Sir,' zei hij, 'u zult voortaan krachtiger bondgenoten hebben.' En op de Nevski Prospekt kwam ik langs een stoet anarchisten, die door de bolsjewieken met ongeveer dezelfde mate van onversneden afgrijzen werden gezien als de bolsjewieken door de *Morning Post*. Ze trokken door de straat met een schrikwekkende uitdrukking op hun gezicht en voerden hun afschuwelijke zwarte vlag met een witte doodskop en beenderen erop met zich mee.

Wat later die dag zat ik aan de Petrogradse kant van de rivier te eten met de familie van Zina, waarbij de aanwezigheid van een tiental mannelijke en vrouwelijke studenten, een ingenieur, een jurist en een paar journalisten, allemaal behorend tot de revolutionaire intelligentsia, waarschijnlijk debet was aan de liberale sfeer die er heerste. Gisteren waren ze nog revolutionairen geweest, vandaag waren ze tevreden liberalen die Lvov en Miljoekov tot helden van de dag uitriepen. De ingenieur bracht een heildronk uit op de toekomst: 'De oude wereld is dood, lang leve de nieuwe wereld!'

De twee hoogbejaarde grootvaders waren veel te oud en te zwak om tussenbeide te komen namens de oude orde der dingen. Zij hadden hun liberale aspiraties opgebruikt met de bevrijding

van de lijfeigenen in 1861 en zagen niet in wat iemand ter wereld nog meer te wensen kon hebben. De vader van Zina had, onderbetaald en ziek als hij was, de hoop op betere tijden voorgoed opgegeven en zag niet in hoe de revolutie enige invloed zou kunnen hebben op zijn eigen omstandigheden. Tot dusver onderhield Nikolaj Vasiljevitsj hem nog altijd. Deze liberalen interpreteerden de revolutie als een protest tegen de Duitsgezinde opvattingen aan het hof en als een poging om aan te sluiten bij de westerse democratieën in hun tot dusverre weinig overtuigende strijd tegen militarisme en autocratie. Het gerucht ging dat de tsaar troonsafstand had gedaan. Ook werd gezegd dat een deel van het hof een omwenteling had gepland om de monarch af te zetten en te vervangen door zijn broer Michaël, zodat de oorlog krachtadiger voortgezet kon worden, en dat de revolutie van het volk die omwenteling twee dagen vóór was geweest. Sommige monarchisten wilden van de revolutie af om door te kunnen gaan met de oorlog, andere monarchisten wilden van de oorlog af om van de revolutie af te kunnen komen, en weer andere monarchisten wilden van de revolutie af terwijl de oorlog hen koud liet. De liberalen wilden dat de revolutie de oorlog voortzette, de tsaar wilde van de revolutie af, de socialisten en arbeiders wilden van de oorlog af en ze wilden van de tsaar af, en de soldaten en matrozen wilden van hun officieren af. Het liberale gezelschap dronk op Ruslands bondgenoten, waarop oom Kostja, duidelijk aangedaan door het grote gebeuren, zich verhief en met trage, melodieuze stem sprak: 'Wij zullen niet over het verleden spreken, noch het bekritisieren. Wij zullen het zachtjes naar een plek achter in de tuin dragen en het daar begraven tussen de bloemen. En daarna zullen wij voorzichtig in de wieg kijken en de sluimerende toekomst heel liefdevol verzorgen.'

Deze instelling paste, zo voelden wij allen, uitstekend bij de grote revolutie zonder bloedvergieten.

II

Ik herinner mij hoe opwindend het allemaal was. Oom Kostja was die dag naar het scheen vroeger opgestaan vanwege de revolutie en na het eten had hij, nog wel steeds in zijn kamerjas en op pantoffels, sneller dan gebruikelijk door de kamer geijsbeerd en, hoogst zeldzaam voor zijn doen, een uitvoerig relaas afgestoken. Hij had betoogd dat de geschiedenis zich nu met ongehoorde snelheid voltrok en geklaagd dat het voor hem als historicus uitermate moeilijk was om er gelijke tred mee te houden. De revolutie had oom Kostja overvallen terwijl hij nog volop bezig was met de tijd van tsarina Anna.

Ik herinner me dat ik vanaf het huis van Zina naar de Boersanovs aan de Mochovaja ben gewandeld. Ik kwam langs de sombere silhouetten van de met sneeuw bedekte binnenschepen die lagen vastgevroren in de Neva. Het was nu donker en de mensenmassa's op straat waren roeriger. Soldaten en burgers liepen doelloos rond met hun geweer over hun schouder. Verscheidene wijnkelders waren opengebroken, er liepen dronkenlappen op straat, maar iedereen leek hoe dan ook dronken van de revolutie. Zo nu en dan klonken er schoten, er werd vooral in de lucht geschoten, terwijl de gerechtsgebouwen in vlammen waren opgegaan. Het gevoel heerste dat de revolutie een feit was.

Merkwaardig genoeg had ik sinds mijn terugkeer naar Petrograd de Boersanovs tot aan die avond nog niet gezien. Er was bij hen niets veranderd. Knjaz zat in zijn gebruikelijke stoel in de hoek van de kleine salon en leek onder de indruk van de revolutie. Maar hoe de revolutie dan precies indruk op hem had gemaakt, was nog niemand duidelijk geworden. Moet ik nog vertellen dat de drie zusters op ongeveer dezelfde plekken zaten als altijd, in afwachting... in afwachting van de verdere ontwikkelingen? Nikolaj Vasiljevitsj was erg verbitterd. Hij had de oorlog

bijna beschouwd als een goedwillige poging van de voorzienigheid om zijn toch al uiterst complexe huiselijke omstandigheden nog verder te compliceren, en aangezien de voorzienigheid het genoegen smaakte dit onzalige doel te hebben bereikt, had het er alle schijn van dat Nikolaj de noodzaak van een revolutie niet kon inzien. 'Kwaadaardigheid! Kwaadaardigheid!' prevelde hij, terwijl hij de zonneblinden neerliet, alsof hij wilde aantonen dat hij er in ieder geval niets mee te maken wenste te hebben.

'Er is volstrekt niets nobels aan!' bracht hij tegenover mij te berde.

En Fanny Ivanovna, die er al enige tijd zwijgend bijzat, keek alsof ze het op dat punt volkomen met hem eens was.

En toen hoorde ik vanuit het aangrenzende vertrek een afschuwelijk gekreun. Ik wierp een snelle vragende blik op Nikolaj Vasiljevitsj. Ik kreeg het idee dat ze een beklagenswaardige, half verminkte politieman verborgen hielden, het slachtoffer van een revolutionaire meute. Maar Nikolaj Vasiljevitsj en Fanny Ivanovna keken ongemakkelijk en beschaamd. In hun ogen las ik een soort verzoek om medeleven.

'Dat is de echtgenoot van Fanny Ivanovna,' zei Nikolaj Vasiljevitsj op verontschuldigende toon.

Ik keek ongelovig, waarop hij uitleg verschaftte. Aangezien Fanny Ivanovna niet met hem was getrouwd, was zij Duits onderdaan, en toen de oorlog uitbrak moest zij terug naar Duitsland, anders zou ze geïnterneerd worden in Vologda. Ze had geweigerd naar Duitsland terug te gaan tenzij Nikolaj Vasiljevitsj haar voldoende middelen meegaf voor de rest van haar leven, maar doordat de oorlog zijn financiële positie verder had aangetast, was hij niet in staat geweest haar het geld mee te geven, dus hadden ze haar uitgehuwelijkt aan Eberheim, een oudere heer van Duitse komaf, maar wel een Russisch onderdaan. Als zijn echtgenote op papier was Fanny Ivanovna nu ook Russisch onderdaan en kon zij

in Rusland blijven wonen tot de tijd was aangebroken dat verbetering in de exploitatie van de goudmijnen het Nikolaj Vasiljevitsj mogelijk zou maken haar voldoende middelen te verstrekken voor de rest van haar leven. Dan zou hij, mits hij een echtscheiding van zijn vrouw gedaan kon krijgen, met Zina trouwen.

‘Is hij gewond?’ vroeg ik, de sfeer van revolutionair geweld indachtig.

‘Nee... kanker,’ zei Nikolaj Vasiljevitsj. En vergeleken met dit in bloedrode letters geschilderde woord verbleekte de revolutie buiten tot iets onbeduidends.

‘Hij wordt over een paar dagen geopereerd.’

‘Lijdt hij al lang?’ informeerde ik.

‘O, wij hebben hem uit het ziekenhuis gehaald,’ legde Fanny Ivanovna uit. ‘U zult dat misschien vreemd vinden, maar hij stemde in met het huwelijk op voorwaarde dat wij hem mee naar huis zouden nemen en hem zouden verplegen. Hij zei dat hij sowieso niet lang meer te leven had en dat geld voor hem in zijn toestand geen enkele praktische waarde meer had. Waar hij behoefte aan had, was verzorging en vertroosting. En nu kosten de artsen en de operaties Nikolaj Vasiljevitsj handenvol geld, dat kan ik u wel vertellen. Wij zijn werkelijk hoogst onfortuinlijke mensen. En nu is Sonja ook nog getrouwd met baron Wunderhausen die, zoals ik al vermoedde, een zware wissel trekt op de middelen van Nikolaj Vasiljevitsj. Hij kan het zich echt niet veroorloven, Andrej Andrejitsj. De mijnen...’ Ze maakte een handgebaar. Nikolaj Vasiljevitsj stond met zijn handen diep in zijn zakken naar het raam te kijken, ook al waren de zonneblinden neergelaten en viel er voor hem niets te zien.

‘De huwelijksplechtigheid,’ vervolgde ze, ‘was een pijnlijke aangelegenheid. Ik kon het gebeuren zelf maar nauwelijks verdragen. Aanvankelijk weigerde de priester ons te trouwen. Nikolaj Vasiljevitsj moest hem apart nemen en omkopen.